

Svoboda a experiment

„Experiment“ je nesmírně zajímavý a také důležitý fenomén, kterému je třeba věnovat mimořádnou pozornost a pokusit se jej v jeho struktuře „uchopit“ – a to znamená také modelovat (přičemž musí být od počátku jasné, že to nepůjde za výhradní pomoci zpředměťující pojmovosti). Experimentující využívá zkušeností (pokud možno bohatých) k tomu, aby věděl co nejpřesněji, co dělá (co připravuje, organizuje, jak vše sestavuje atd.), a k tomu využívá toho, že sám není determinován, nýbrž že pouze musí respektovat povahu materiálu, s nímž experimentuje. Ale celý experiment dává smysl pouze za předpokladu, že má vyjít najevo něco, co dosud není známo a co zatím nelze jinak odvodit z toho, co už víme a s čím máme zkušenosti. Seběporozumění vědců (zejména přírodovědců) to chápe tak, že někde ve skutečnosti nuž existuje nějaká „věc“, nějaký aspekt, nějaká souvislost atd., která zatím nebyla rozpoznána, a cílem experimentu je odhalit ji tak, že si ponecháme pod kontrolou co nejvíc z okolností, takže ona neznámá skutečnost jakoby sama vyvstane na pozadí toho, co jsme tak pečlivě připravili a kontrolovali. V takovém případě však jde o pravý opak toho, co vyslovil Hegel, když řekl, že svoboda je poznaná nutnost. Zde totiž právě svoboda experimentujícího je předpokladem a podmínkou poznání ještě neodhalené nutnosti. Tak by tomu bylo při experimentech, jak je provádí přírodovědec. Ale jinak se to má, když půjde o „experimentování“ v oborech humanitních. Především tu v některých oborech vlastně experimentovat nelze, přinejmenším ne s „materiálem“; experimentovat lze jen s myšlenkami (např. v historii). Takže se raději soustředíme jen na čistě myšlenkový obor, jakým je např. filosofie. Co to vlastně znamená, když podnikáme myšlenkový experiment? (A něco z toho ovšem bude platit i pro experimenty přírodovědecké, neboť také v přírodovědách dává smysl jen takový experiment, který je myšlenkově dobře připraven a podnikán – a ta myšlenková práce ani zde není a nemůže být odvozena z ničeho „daného“, nýbrž představuje rovněž něco nového – tedy myšlenkový experiment.) Pravý myšlenkový experiment spočívá ovšem v tom, že sledujeme „myšlenku“ nebo „ideu“, „nápad“ – a že je – opět myšlenkově – ověřujeme, kontrolujeme, analyzujeme atd. Ale ta myšlenka vlastně nikde „není“, není „před námi“, není nám „dána“, nýbrž my ji vždy znovu musíme myslet a pak zkoumat. Tento typ myšlenkového experimentu stojí za zvláštní pozornost.

(Písek, 060328-3.)